

NOÉMI LÉVY-AKSU
Osmanlı İstanbulu'nda Asayiş
(1879-1909)

NOËMI LÉVY-AKSU 2010 yılında Paris'teki Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales'da "Osmanlı'nın son döneminde İstanbul'da asayiş" konulu doktora tezini savundu. İlgili alanları arasında Osmanlı toplumsal ve siyasi tarihi ile karşılaştırmalı hukuk tarihi bulunmaktadır. *Ordre et désordres dans l'Istanbul ottomane (1879-1909)* (Karthala, 2013) başlıklı kitabının yanında Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde polis, kamu düzeni ve hukuk üzerine makaleleri ve kitap bölümleri yayımlandı. *European Journal of Turkish Studies* dergisinin yayın kurulumundadır. 2011 yılından beri Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nde yardımcı doçenttir.

Ordre et désordres dans l'Istanbul ottomane (1879-1909).

De l'État au quartier

© 2012 Éditions Karthala, Paris

İletişim Yayınları 2415 • Tarih Dizisi 113

ISBN-13: 978-975-05-2127-0

© 2017 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2017, İstanbul

EDITÖR Ahmet Insel

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Tipik İstanbul sokağında bir karakol
(Ömer M. Koç Koleksiyonu)

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

DİZİN Burcu Demirer

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak, No: 6/3
Bağcılar, İstanbul Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

NOÉMI LÉVY-AKSU

Osmanlı İstanbulu'nda Asayiş (1879-1909)

*Ordre et désordres
dans l'Istanbul ottomane (1879-1909)
De l'État au quartier*

ÇEVİREN *Serra Akyüz*

YAYINA HAZIRLAYAN *Ali Berktay*

FRANÇOIS GEORGEON'UN ÖNSÖZÜYLE

İÇİNDEKİLER

<i>TÜRKÇE ÇEVİRİYE ÖNSÖZ</i>	11
<i>TEŞEKKÜR</i>	13
Önsöz	15
Giriş	21
İstanbul'dan İstanbul'a: Kendi konusunu belirleyen kent	21
Birçok tarihyazımı alanının kavşağında, Osmanlı payitahtında asayiş sorunu	23
<i>Asayiş: Siyasi bir mesele</i>	24
<i>Toplumsal ve kentsel bir asayiş tarihi</i>	28
Yazılı belgelerde asayiş ve asayişsizlik: Kaynaklarla yüzleşme	33
Osmanlı İstanbulu'nda asayiş sorunsallaştırmak	37
1879-1909: Kronolojik çerçeve ve sınırları	38
Bütünleşme ve etkileşimler: Devlet, toplum ve asayiş	39

**“Baş” Mesele,
İstanbul’da Kamu Düzeni**

1	Asayiş/Düzen ve	
	Asayişsizliğe/Düzensizliğe Dair Kelimeler	53
	“Nizam”ın (düzen) nüansları	54
	<i>Teoride ve pratikte “nizam”</i>	54
	<i>Asayiş ve emniyet</i>	59
	<i>Emniyetten inzibata</i>	62
	Asayişsizliğin dereceleri	67
2	Yeniçerilerden 20. Yüzyılın Eşiğine:	
	Bir İmparatorluk Meselesi Olarak	
	İstanbul’un Emniyeti	75
	İmparatorluğun siyasi ve simgesel merkezi	76
	<i>Göçmenler ve onların denetimi</i>	77
	<i>Sosyalleşme mekânları</i>	84
	Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılması:	
	Kurucu bir olayın muhasebesi	93
	<i>Bir nizam ve fesad figürü: Osmanlı İstanbulu’nda</i>	
	<i>yeniçerilerin çelişkili rolü</i>	94
	<i>Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılması ve sonuçları</i>	99
	19. yüzyıl sonuna gelindiğinde İstanbul:	
	Açılışın zorlukları	106
	<i>Demografik açılım: Göç patlaması</i>	106
	<i>İktisadi açılım: Yabancı sermayenin girişi</i>	
	<i>ve sanayileşmenin başlangıcı</i>	110
	<i>Kültürel açılım: İletişim çağında İstanbul</i>	114
3	Şehrin Düzene Sokulması ve	
	Kamu Düzenine Yönelik Tehditler:	
	Yüzyıl Dönümünde Algılar	
	ve Alınan Tedbirler	119
	Amacın kurgulanması:	
	Ölçülüp biçilen ve tanımlanan asayiş	120

<i>Asayışı ve asayişsizliği yazmak:</i>	
<i>Zabıtların standartlaşması</i>	121
<i>Suç istatistikleri</i>	127
Asayişsizliğin vücut bulmuş hali:	
İstanbul basınında “üçüncü sayfa” haberleri	134
<i>Riskin sembolleri</i>	136
<i>Tehlikeli gece</i>	136
<i>Marjinal merkez</i>	141
<i>Riskli kişiler</i>	144
Siyasi ve medyatik meseleler olarak suç ve asayişsizlikler	153

ikinci kısım

İstanbul'un Asayışı Bir Devlet Meselesi mi?

4 II. Abdülhamid Döneminde İstanbul Polisi: Kentsel Alanın Yeni Aktörü	169
Osmanlı polisinin doğuşu	170
<i>Polisin kurumlaşması</i>	170
<i>Eksik kalan parça, belediye</i>	180
Şehirde polis: Hem halktan ayrı, hem halka yakın	187
<i>Ayrı tutma</i>	187
<i>Üniforma</i>	187
<i>Polis memurlarının tutum ve davranışlarının düzene sokulması</i>	191
<i>Kentsel alana hâkim olmak</i>	193
<i>Bütünleştirme</i>	195
Denetim ve baskı: Polis toplumun karşısında mı?	202
<i>Marjinalliğin bastırılması</i>	203
<i>Ermeni sorunu</i>	205
Halkın polis algısı	210

5	1908; Bir Kırılma Noktası mı?	217
	1908'deki karışıklıklar: Kıymete binen polis	218
	Polis reformu.....	224
	<i>Tensikat</i>	224
	<i>Merkeziyetçilik</i>	231
	<i>Meşrulaştırma</i>	235
	Düzen ve denetim: “Yoldan çıkmış” kesimlerin gözetim altına alınması.....	242
6	Polis Teşkilatı Örnekleri:	
	İstanbul'a Nasıl Bir Polis Lazım?.....	251
	Polis meslek bilgilerinin dolaşımı	254
	<i>Padişahın davetlileri: Uzmanların rolü</i>	254
	<i>Kâğıt üzerinde polis</i>	262
	Paris, bir örnek mi?.....	269

üçüncü kısım

Asayişe Mahalleden Bir Bakış

7	Aşağıdan Denetim Meselesi:	
	Mahalle Dinamikleri.....	285
	Osmanlı kentinde mahalle:	
	İdari bir birim ve yaşam alanı	286
	<i>İstanbul'un mahalleleri</i>	289
	<i>Tanzimat'ın ertesinde bir düzenleme organı olarak mahalle: Prensipler ve aktörler</i>	293
	Mahalle baskısı.....	301
	<i>Jön Türklerin kâbusu</i>	302
	<i>Denetimin sıfır noktasında: Bakışlardan dışlamaya</i>	305
8	Mahalle Bekçileri	311
	20. yüzyıl başında İstanbul bekçileri:	
	İsimsizler hakkında bir prosopografi denemesi.....	313
	Mahallenin ruhu, devletin gözü:	
	Herkesin işine yarayan yakınlık.....	319

Sopadan düdüğü: Bir memur olarak bekçi.....	323
Hayal perdesi.....	330

9 Namus Adamı ile Kiralık Adam	
Arasında: Kabadayı.....	335
Kabadayıları tanımlamak.....	337
Kabadayılar ve mahalleleri: Himayenin muğlaklığı.....	342
Rekabet ve patronaj arasında:	
Kabadayılar ve devlet.....	350
“Şövalye”den “parazit”e:	
Bir kent aktörünün meşruiyet kaybı.....	356

10 Bir Mikro Tarihi Denemesi:	
Tophane’de Asayiş.....	363
Tophane; merkezî ve heterojen bir semt.....	364
Çok sayıda risk barındıran bir yapı.....	369
<i>Kuleli Vakası’ndan (1859) Ermeni devrimcilere:</i>	
<i>Tophane’de siyasi risk.....</i>	<i>369</i>
<i>Toplumsal gerilimler.....</i>	<i>375</i>
Denetim zincirinin halkaları:	
Tophane’nin polis ve bekçileri.....	378
<i>Polis karakolları.....</i>	<i>378</i>
<i>Tophane’nin bekçileri.....</i>	<i>386</i>
Mahallenin kolektif girişimleri.....	389

SONUÇ

Devlet, Toplum ve Birey:	
Bir Düzenden Diğereine.....	399

KAYNAKÇA.....	411
DİZİN.....	429

TÜRKÇE ÇEVİRİYE ÖNSÖZ

Bu kitap, 2010'da savunulan doktora tezinden yola çıkarak hazırlanmış olan ve 2013'te yayımlanan *Ordre et désordres dans la capitale ottomane: Istanbul 1879-1909* başlıklı çalışmanın çevirisidir. Kitabın Fransızca orijinalinin yayımlanmasından beri, Osmanlı'da polis, asayiş ve suç konusunda önemli kitaplar ve makaleler yayımlanmış, tezler yazılmıştır. Kitabın Türkçe çevirisinde bu yeni çalışmaların katkısına hak ettiği ölçüde yer vermek mümkün olmadıysa da, bazı referanslar eklenmiş ve kaynakça kısmen güncellenmiştir. Öte yandan, Fransızca baskıda bulunan, ancak Türkiye'deki okuyucu için fazlaca aşikâr olacağı düşünülen bazı bilgiler çıkartılmıştır.

Kitabı çeviren Serra Akyüz'e ve çeviriyi titiz bir şekilde gözden geçiren Ali Berktaş'a çok teşekkür ederim.

TEŞEKKÜR

Doktora tezim üzerinde çalışırken araştırmalarıma destek olan ve tezimin yayımlanmasına katkıda bulunan kişi ve kurumlara minnettarlığımı dile getirmeyi bir borç bilirim.

İlk teşekkürümü, değerli önerileri ve sürekli desteği için tez danışmanım François Georgeon'a iletmek isterim. Ayrıca Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü'nün sunduğu ve faydalanma şansını yakaladığım araştırma bursu, kendimi mümkün olan en iyi koşullarda tezime adamama imkân tanıdı. 2009 yılında Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nde işe alınmam ise hem doktora çalışmamı tamamlamak, hem de bölüm üyelerinin ve dönemin bölüm başkanı Edhem Eldem'in bana bu ayrıcalıklı kadroda çalışma imkânı vererek gösterdikleri güveni boşa çıkarmamak açısından en büyük motivasyon kaynağım oldu. Türk, Osmanlı, Balkan ve Orta Asya Çalışmaları Merkezi (CETOBAC, UMR 8032), Osmanlı tarihi alanındaki araştırmalarımın en başından itibaren yanımda oldu; kurumun yöneticisi olan Nathalie Clayer'ye, bu çalışmanın Karthala Yayınları'nın *Meydan* dizisinde yayınlanmasında yardımcı olduğu için teşekkür ederim.

Şu ya da bu yolla, en iyi şartlarda çalışmamı sağlayan ve bana yeni ufuklar açan tüm kurumlara, araştırmacılara ve dostlarıma

minnettarım. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, SALT Research Kütüphanesi ve Milli Kütüphane çalışanları, bu kitapta kullanılan kaynakların çoğuna erişimimi kolaylaştırdılar. Rifat Günelan, Osmanlı Türkçesi ile yazılmış belgelerin transkripsiyonunda yol göstericim oldu. Kimi Fransız araştırmacıların, özellikle de Jean-Marc Berlière, Vincent Denis, Catherine Denys, Quentin Deluermoz, Brigitte Marin ve Vincent Millot'nun polis hakkında gerçekleştirdikleri araştırmalar benim için önemli birer ilham kaynağı teşkil etti; beni birçok vesileyle çalışmalarına ortak ettikleri ve dostça tavsiyelerini benden esirgemedikleri için bu isimlere teşekkür ederim.

Ayrıca Dilek Akyalçın, Marc Aymes, Ferdan Ergut, Anastasia Falierou, Mathieu Gibier, Alp Yücel Kaya, Élise Massicard, Charlotte Murgier, Burak Onaran, Saadet Özen, Mathilde Pignon-Demirçivi, Clémence Scalbert-Yücel, Yovan Stupar, Lorrans Tanatar-Baruh, Alexandre Toumarkine ve Başak Tuğ'a; aynı zamanda Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'ndeki tüm meslektaş ve arkadaşlarıma teşekkür ederim. Metnin yeniden okunmasında özenle emek sarf eden Christelle Chevallier'ye de teşekkürlerimi iletirim.

Son olarak, mesafelere rağmen daima yanımda olan aileme teşekkür ederim. Tüm bu süre boyunca bana verdikleri madde ve manevi desteğin değeri benim için paha biçilmezdi. Eşim İnyet, bu projenin tüm aşamalarını izledi. Bana geçmiş ve bugün arasında bir bağ kurmamda, konunun entelektüel ve siyasi boyutunu daha iyi anlamamda yardımcı oldu. Kısacası, günlük hayatın mutluluk ve güçlüklerini benimle birlikte paylaşarak bu çalışmayı çok daha anlamlı kıldı. Ve ne güzeldir ki Mavi, tam da metnin düzeltilmesinde sonlara varıldığı esnada aramıza katıldı. Onun kahkahaları hayatı her gün daha hafif ve daha renkli hale getiriyor.

Önsöz

İster bir beylik, ister bir kent devleti, veya devletler ya da imparatorluklar söz konusu olsun; her türden siyasi örgütün en birincil kaygısı olan “asayiş” sorunu, günümüzde tarihçilerin her zamankinden daha da fazla gündeminde olan bir konudur. Antik Roma’da iç barışı sağlamanın yollarından tutun da, sanayi devriminin yaşandığı kentlerdeki emekçi sınıfları ve tehlikeli kesimleri kontrol altında tutma çabalarına veya günümüz Fransa’sındaki semt polislerinin rolüne kadar birçok alanda, kamu düzenine dair tarihyazımı aralıksız olarak zenginleşmiş ve kendini yenilemiştir. Böylesi bir eğilim elbette çağdaş devletlerin gidecek daha da karmaşıklaşan ve çeşitlilik arz eden toplumlarda iç barışı koruma konusunda karşılaştıkları zorlukla da alâkalıdır.

Noémi Lévy-Aksu’nun bu takdire şayan kitabı, bu yeni tarihyazımındaki yerini alıyor. Osmanlı İstanbul’unda düzenin tasarlanma, anlaşılma, inşa edilme ve korunma şeklini, “asayiş” ve “asayişsizliklere” dair tarihsel deneyimleri temel alarak inceleyen bu çalışma, düzen, özellikle de şehirde düzen kavramı üzerinde çok daha evrensel bir biçimde düşünmeyi olanaklı hale getirecek. Zira Lévy-Aksu’nun kitabı Osmanlı çerçevesinin dışına da çıkıyor ve bu konularla uğraşan tüm tarihçi, sosyolog ve siyaset bilimciler için bir ilham kaynağı olacağı muhakkak.

Bu metinde bize sunulan İstanbul her şeyden önce sultanların ve hanedan üyelerinin sarayları, Bâb-ı Âli'nin ve imparatorlukta her şeyi kontrol ettiğini varsayan merkeze bağlı diğer tüm kurumların binaları, Osmanlı ileri gelenlerinin konutları ve imparatorluğun zengin simgeler sistemi ile bezeli; siyasetin sıradışı bir yer işgal ettiği bir başkenttir. Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihi hem sayısız karışıklıklarla –saray darbeleri, ayaklanmalar, başkaldırıları, komplolar, olağan şiddet gösterileri– hem de –19. yüzyılda merkez tarafından girilen meşhur reformlara verilen isim olan *Tanzimat*'ın da ifade ettiği gibi– “nizama, düzene sokma” örnekleriyle doludur. Ve bu tarih hemen her zaman İstanbul'da yazılmıştır. Böylesi koşullarda asayişin sağlanması iktidar açısından bir ölüm kalım ve meşruiyet sorunudur. Yazarın da altını çizdiği gibi, İstanbul'da asayişi korumak bir “hayat memet meselesiydi”.

İmparatorluğun başkenti İstanbul, o dönem, bir milyonluk nüfusuyla sadece Paris, Londra, Pekin ve Kalküta'nın gerisinde kalan, son derece büyük bir yerleşim merkeziydi. 1830'lara doğru yalnızca 350 veya 400 bin kişiyi barındıran şehir, demografik açıdan hayli büyümüş ve 19. yüzyıl süresince iş arayan kırsal kökenli insanların, Kafkaslar'dan ve Balkanlar'dan kovulan muhacirlerin ve kazanç imkânlarının cezbettiği yabancıların kitlesel akınlarına maruz kalmıştı. Devamlı hareket halinde, huzursuz bir nüfus ve asayişi sağlamak konusunda çetin zorluklar yaşayan bir merkezî yönetim söz konusuydu. Sonuçta, Batı metropollerindekilere benzeyen sorunlar ortaya çıkmıştı, ama iki farklılık mevcuttu. Bir yandan, işçi nüfusu azdı ve toplumsal sorunlar en azından 20. yüzyılın başına kadar pek gündemde değildi. Diğer yandan, Osmanlı başkenti “gözetim altındaydı”; Düvel-i Muazzama'nın elçilikleri hem tebaalarının hem de kendi devlet çıkarlarının korunması konusunda hayli titiz davranıyorlardı.

Paris ve Londra, sınıfsal anlamda artan bir farklılaşmayla mücadele ederken, İstanbul, nüfusunun dinsel, kültürel, dilsel ve etnik anlamda aşırı çeşitliliğiyle öne çıkar. Tam anlamıyla çoğul bir kent olan İstanbul, imparatorluğun tüm halkları-

nın gündelik hayatta iç içe olduğu dev bir pota gibidir. Asayiş geleneksel yollarla sağlamak ve cemaatler arasındaki uyumu muhafaza etmek, bilhassa 19. yüzyılda, yani milliyetçilik çağında daha da güç bir hal almıştır: Kimlik meselesiyle gittikçe daha fazla meşgul olan gruplar arasındaki iç barış nasıl sağlanacaktır? Bu soru esasında, çoğulluğun içinde asayişin korunması sorunuyla uğraşan günümüzün büyük metropollerine de gönderme yapmaktadır. Noémi Lévy-Aksu'nun kitabı, dikkate değer bir tarih çalışması olmasının yanı sıra, aynı zamanda genel bir nitelik de taşıyor.

Okuyacağınız çalışmada 1879'dan 1909'a kadar, Sultan Abdülhamid'in iktidarından Jön Türk rejiminin başlarına uzanan otuz yıl mercek altına alınıyor. Avrupa'da bu döneme yaşanan toplumsal karışıklıklara ek olarak, anarşist suikastlar damgasını vurmuştur: Dönemin atmosferinin en belirgin özelliği denetim ve baskıdır. Bununla birlikte yazar kendini bu kronolojik çerçeveye sınırlamıyor. Gerektiğinde imparatorluğun daha önceki yüzyıllarına geri dönüşler yapmaktan, ya da günümüz Türkiye'sine doğru taşmaktan kaçınmaksızın, Osmanlı İmparatorluğu'nun kısa 19. yüzyılı olarak ifade edebileceğimiz dönemini, 1826'da Yenicheri Ocağı'nın kaldırılışından başlayıp –başkentte asayiş konusunun dönüm noktalarından biri addedilir– Birinci Dünya Savaşı'na kadarki dönemi ele alıyor.

Böylesine önemli bir konu bugüne dek Osmanlı tarihçilerinin dikkatini pek çekmemiştir. Yakın dönem tarih yazımı daha çok merkezî devletin taşra üzerindeki nüfuzunu artırmasına, devletin okullar ve eğitim aracılığıyla nüfus gruplarını denetleme ve disipline sokma çabalarına odaklanmıştır. Gerçek anlamıyla kamu düzeninin tarihi ise daha ziyade kurumlar –özellikle de polis– ve yasama üzerine yoğunlaşmıştır; bu da konuya, düzeni “sağlayanların” ve emri “verenlerin” cephesinden, normatif ve “yukarıdan” bir bakış açısı sunmaktadır. Bu çalışmanın değeri, bahsi geçen bakış açısının ötesine geçebilmesinde ve kamu düzeni konusunun temelinde yatan toplumsal etkileşim ve dinamikleri ortaya çıkarmasında yatmaktadır. Polis teşkilatına ait aslı rolün haricinde, kamu düzeninin “aracı

aktörleri”ne ve icraatın hedef kitlesine vurgu yapılmıştır. Ayrıca eserin bütününe besleyen kanımca son derece önemli bir niteliği daha var: yazarın İstanbul hakkındaki içeriden bilgisi ve kavrayış gücü. Noémi Lévy-Aksu uzun süredir, çalışmasının son bölümüne konu olan Tophane semtinin merkezinde yaşamaktadır; Tophane’deki hayatı özümsemiş, ruhunu kavramış, en küçük sokaklarına kadar ezberlemiştir. Ayrıca geçmişi bugünle analiz ederken hiç anakronizme düşmemiş, aksine sahip olduğu hassasiyet ve içli dışlılık, kendisinin de ifade ettiği üzere, “arşivlerde karşılaşılan isimsiz gölgelere bir isim ve bir vücut verebilmesine” katkıda bulunmuştur. Kimi ilerlemele- re rağmen toplumsal tarihin hâlâ Osmanlı tarihyazımının üvey evladı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, böylesi bir toplumsal tarih çalışmasının varlığı bize mutluluk veriyor.

Bu eserin çok sayıda katkısı var; okuyucu burada Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde devlet ve toplum arasındaki ilişkilere dair derinlemesine düşünceler kadar, Osmanlı polis memurlarına yönelik hazırlanmış ders kitapları, 1890’lı yıllarda Ermeni göçmenlere yapılan muamele, gündelik hayatta karşılaşılan sapma ve ihlaller, hatta İstanbul gece hayatının tarihi gibi geniş bir konu yelpazesinde, elle tutulur bilgiler bulacaktır. Fakat bana hayli önemli gelen şu nokta üzerinde ısrarla durmak isterim: Yazarın, konusunu Osmanlı tarihyazımının büyük sorunsalları ve güncel tartışmalarının arasına yerleştirme şekli. Mesela, Osmanlı polis teşkilatındaki “modeller” ve “etkilenmeler”: Burada bir Batılılaşma, esinlenme yahut körleme ve edilgen bir taklitçilik söz konusu değildir. Belirli amaçlar çerçevesinde Osmanlı yöneticilerinin kimi yeni aygıtları ve teknik ilerlemeleri dikkate aldığı gözlemlenir. Paris polisinin yapılanmasının kendi alanında bir tür ideal örnek teşkil ettiği genel bir kabuldür ve bu örnek yalnızca Osmanlı İmparatorluğu’nun değil birçok Avrupa ülkesinin dikkatini çekmiştir. Polis teşkilatlanması çerçevesinde halka yakınlığıyla bilinen İngiliz *bobby* tarzı gibi dikkate alınan başka modeller de mevcuttur. Öte yandan mahalle kavramı da üzerinde tartışmalar dönen bir diğer konudur. Mahalle, polis, jandarma veya kadıyla temsil edilen

ithal bir düzenin pasif alıcısı mıdır, yoksa düzenin inşasında bizzat rol alan dinamik bir aktör müdür? Bu bağlamda metinde odağın bekçi ve kabadayı gibi kimi zaman halka kimi zaman da devlete yakın duran aktörlere çevrilmesiyle yerel düzeyde asayiş ve asayişsizliğin nasıl oluştuğu anlaşılabilir. Kitap aynı zamanda Abdülhamid ve Jön Türkler üzerine de yeni bir ışık tutmaktadır. Alışlageldik imajın aksine –çalışmanın sağlam tezlerinden biri bu noktada karşımıza çıkar– Abdülhamid devrinin kolluk kuvvetleri, yalnızca sıkı bir muhbir ve hafiye ağı aracılığıyla siyasi muhalifleri takip etmekle değil, aynı zamanda toplumu, özellikle de alt tabakaları daha yakından denetlemekle görevlidir. Sultana göre, yürüttüğü hali-felik politikalarına da uygun olarak, Osmanlı payitahtında yalnızca kamu düzeninin değil ahlâki düzenin de sağlanması gerekmektedir. Her ne kadar Jön Türkler 1908’de Abdülhamid’in kişisel iktidarının yerine rasyonel devlet hâkimiyetini getirmek isteyerek bu zihniyetle bir kopuş içine girseler de, söz konusu iki devir arasında belirli bir devamlılığı gözlemlemek de mümkündür. Asayişli sağlayanlar anlamında en azından kısmî bir devamlılık söz konusudur, zira kimi tensikat dalgaları yaşanmış olsa da yeni rejimin kurbanlarından bazıları sisteme sonradan tekrar dahil edilmiştir. Fakat devamlılık esas olarak Jön Türklerin toplumu sıkı bir denetim altına alma çabasında karşımıza çıkar. Hatta bir adım daha ileri gitmek ve imparatorluğun son yüzyılı süresince kamu düzeninin şehre yeni gelenlere duyulan güvensizlik hissinden, “avam” takımına karşı giderek artan bir kuşkuya doğru evrildiğini söylemek; asayişsizlik ve taşkınlık korkusuyla, artık tehlikeli addedilen kesimleri durdurmak adına artan bir asayiş talebinden söz etmek mümkündür. Esasinda, bu kitapta bize sunulan hayli hassas incelemenin satır aralarında, imparatorluğun son yüzyılı boyunca Osmanlı başkentindeki *burjuvalaşmanın* adım adım yükseldiği fark edilmektedir.

FRANÇOIS GEORGEON

Giriş

Bu çalışma, 1870'li yılların sonlarından İkinci Meşrutiyet döneminin başlangıcına (1909) kadar geçen dönem çerçevesinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'da asayiş konusunu ele alıyor. Kitap, başkentteki asayişle bağlantılı siyasi ve toplumsal meseleleri tanımlamanın yanı sıra Osmanlı Devleti'nin, başkent sakinlerinin gündelik hayatına müdahale gücünü artırmasına imkân tanıyan polis teşkilatının oluşturulması hakkında da özgün ve aydınlatıcı bir bilgi sunma amacı taşıyor. Ayrıca metinde, asayiş ve asayişsizlik algısındaki dönüşümün altı çizilirken; kent toplumu içerisinde mevcut devlet dışı denetim mekanizmalarının, ortaya çıkan yeni devlet aktörleri karşısında sergiledikleri devamlılık, hatta direniş analiz edilmeye çalışılıyor.

İstanbul'dan İstanbul'a: Kendi konusunu belirleyen kent

Bu kitap 2010 yılında *École des hautes études en sciences sociales*'de (EHESS) savunulmuş bir doktora tezinden hareketle kaleme alınmıştır.¹ Osmanlı payitahtında asayiş konusunu işle-

1 Noémi Lévy, "L'ordre public dans la capitale: Istanbul 1879-1909", Doktora tezi, Tez danışmanı: François Georgeon, EHESS-Paris, 2010.

me tercihim, esasında entelektüel ve kişisel anlamda izlediğim bir yolun vardığı sonuçtur; çalışmaya yön veren genel anlayışı daha iyi ifade edebilmek adına buna kısaca değinmek isterim. Önce Paris'te, ardından İstanbul'da sürdürdüğüm Osmanlı tarihi eğitimim boyunca, imparatorlukta devlet-toplum ilişkilerini temel alan eserler ve derslerin üzerimde fazlasıyla etkisi oldu. Bu geniş konunun çeşitli boyutları arasında en çok dikkatimi çeken ise asayiş sorunu oldu: İmparatorluğun son yüzyılı üzerine yapılan çok sayıda çalışmanın satır aralarında göze çarpan bu alt başlık, ortaya konan sorunsalların merkezinde nadiren yer bulabilmekte ve bu sebeple de önümde kısmen bakir bir çalışma alanı olarak uzanmaktaydı. Yönümü saptamaya çalışırken, bu karmaşık alana ilk ışığı tutmuş öncü isimlerin tavsiye ve çalışmalarından faydalanma şansını buldum; Nadir Özbek'in jandarma hakkındaki eseri ve özellikle de Ferdan Ergut'un Osmanlı ve Türk polisi hakkında kaleme aldığı kitap,² konumun şekillenme aşamasında belirleyici oldular. Ergut'tan farklı olarak, düşüncemin merkezine kamu düzenini yerleştirmeyi seçtim: Esas itibariyle üzerine eğilmek istediğim konu, polis veya jandarma gibi kurumların kendisinden ziyade, bu kurumların sınırları, kentsel alanla bütünleşmeleri ve dahası, asayiş ve asayiş yokluğu tanımına yaptıkları katkıydı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda asayiş konusunu ele alırken öne çıkardığım kronolojik sınırları neye göre belirlediğimi biraz daha ileride açıklayacağım. Bununla birlikte, coğrafi çerçeve mi, yani İstanbul'u seçmemde tarihyazımsal nedenlerin belirleyici olmadığını itiraf etmeliyim. Günümüz yenilikçi Osmanlı tarihyazımı, mekânsal anlamda imparatorluk taşrasını tercih eder, çeper ve çevre (periferi) gibi kavramları sorgular, taşradaki kentsel ve kırsal alanlara özgü dinamikler ve devletin söz konusu alanlarda varlığı üzerine düşünürken, İstanbul'u çalışmaya karar verdim. İstanbul, benim için bir "merkez" veya başkentten çok, neredeyse tesadüfen diyebileceğim bir şekilde içinde yaşamaya başladığım ve günbegün tanıdığım bir şehirdi.

2 Ferdan Ergut, *Modern Devlet ve Polis, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Toplumsal Denetimin Diyalektiği*, İstanbul, İletişim, 2004.